

KARA, Mustafa (2014). “Türkistanın Işığı Necmeddin-i Kübrâ”. *Türk Dünyası Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması. 26-28 Mayıs 2014*. Eskişehir 2013 Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı (TDKB). Eskişehir, ss.99-122 (<http://bilgelerzirvesi.org>).

Mustafa KARA*

TÜRKİSTANIN IŞIĞI NECMEDDİN-İ KÜBRÂ

Giriş

Müslümanların büyük bir bölümü Asya kıtasında yaşadığı gibi, Müslüman Türklerin kahir ekseriyeti de bu coğrafyada bulunmaktadır. Soyumuz Asyalı olduğu gibi gönül ve beyin mimarlarımız da aynı iklimin insanıdır.

Türkler Müslüman olmaya başladıktan sonra kendilerini huzurunda buldukları ilk gönül adamı Ahmed Yesevî olmuştu. Onun hizmetleri devam ederken dünyaya gelen Necmeddin-i Kübrâ ise Türkistan bölgesinin ikinci ulu kişisidir. Bir asır sonra gelen Bahâeddin Nakşibend ile “sacayağı” tamamlanmıştır.

Medrese ilimlerini tahsil ettikten sonra tekke atmosferiyle tanışan Kübrâ, bir taraftan ikna ve tatmin edici sohbetlerine devam ederken, diğer taraftan kendinden önceki beş asırda ortaya konan tasavvuf kültüründen beslenerek yeni eserler kaleme almıştır. Yanında yetişen gönül adamları gibi bu eserler de “yedi iklim”e ulaşmış, insanların gönüllerine huzur sunmuş, manevî yürüyüşlerine kuvvet katmış, sorularına cevap vermiştir.

Türkistan dervişleri, dinî ve sosyal hayatın normal seyrinde olduğu dönemlerde de, sıkıntılı zamanlarda da gayret ve hizmete ara vermemişlerdir. Moğol âfetinin getirdiği sıkıntılar onları ümitsizliğe düşürmediği gibi, 1917’de başlayan Sovyet döneminde de “pes” etmemişlerdir. Bunun en açık belgesi, bölge insanının “vird-i zebân”ı olan “Mekke’de Muhammed, Türkistan’da Ahmed” cümlesidir. Çünkü ilâhî aşk ölmez; Allah sevgisi yok olmaz. Maddî yollar kapansa da “kalpten kalbe giden yollar” kapanmaz, kapanamaz.

Gönlümüzün mimarı gönül adamlarıdır

Gözümüzün dîdârı gönül adamlarıdır

Ruhumuzun serdârı gönül adamlarıdır

Hepsine selâm olsun hepsine rahmet olsun

* Prof.Dr.Uludağ Üniversitesi.

Zaman, Mekân, İhvan

1145-1221 yılları arasında Türkistan'da yaşayan Necmeddin-i Kübrâ'nın yaşadığı zaman, mekân ve meslektaşları hakkında kısaca bilgi vermek faydalı olacaktır.

Bugün Türk Cumhuriyetleri'nin yaşadığı bölge tarihte çok değişik devletlerin hâkimiyetine geçen ve farklı isimlerle anılagelen bir coğrafya parçasıdır.

Bazen Maverâünnehir, bazen Horasan, bazen Çayardı, bazen Türkistan adını alan bu geniş mekânın sınırları da dönemden döneme değişmiştir.

Emevîlerle birlikte VIII. yüzyılda İslâm'la tanışan bölgede, Yahudilik ve Hıristiyanlıktan başka Budizm, Maniheizm, Şamanizm, Zerdüştilik, Mecusilik gibi dinler de yaşamaktaydı.

Özellikle Samanîler ve Karahanlılar zamanında ilim, irfan ve sanat alanlarında parlak bir dönem yaşayan bu bölge, Harezmşahların hâkimiyetinde iken Moğol âfetiyle yüz yüze gelmiş ve siyasî hayatla birlikte ilim ve kültür dünyası da büyük bir darbe yemiştir.

İslam dünyasının karşılaştığı en büyük “yıkım”lardan biri olan bu putperest Moğol istilasında pek çok sanat eseriyle birlikte yüzlerce âlim ve arif, binlerce kitap ve risale de yakılmış, yıkılmış ve yok edilmiştir.

İşte, Moğollarla “dişe diş” mücadele ederken harp meydanında şehit olan gönül adamlarından biri de Necmeddin-i Kübrâ'dır.

Onun hayatı, eserleri ve tesirlerine geçmeden önce İslam medeniyet havzasında oluşan tasavvuf kültürüne, tasavvufî eser ve fikirlerin oluşum macerasına, kendinden önceki meslektaş ve fikirdaşlarına bakmak, konuyu kavramak için yararlı olacaktır.

Necmeddin-i Kübrâ veya Ahmed B. Ömer

Ticaretle meşgul olan bir ailenin çocuğu olarak 1145 yılında Harezm'in Hive şehrinde dünyaya gelen Ahmed, ilk tahsilini bu şehirde yaptı. Daha sonra, dinî ilimlerde derinleşmek gayesiyle ilmî yolculuklara başladı. Nişabur, Tebriz, Hemedan, İsfahan, Mekke, İskenderiye gibi o dönemin ilim ve irfan merkezlerinde tahsil ve terbiyesine devam etti.

Dinî ilimler ve özellikle hadis ilmiyle yakından ilgilenen Ahmed b. Ömer hocaları ve arkadaşlarıyla yaptığı ilmî tartışmalardaki üstünlüğü sebebiyle ilk lakâbını aldı: Tâmmetü'l-Kübrâ. Kur'an-ı Kerim'in Naziat Suresi'nde geçen bir terim (ayet 34) kıyamet için kullanılmakta “büyük sarsıcı olay”, “her şeyi alt eden felaket”

anlamına gelmektedir. Bu lakabın birinci bölümü unutulmuş ve “büyük” anlamına gelen “Kübrâ” kısmı kalmıştır. Türkçe’de başarılı ve üstün insanlar için kullanılan “Felâket adam” ifadesi burada hatırlanabilir. Ona “Ayetullahi’l-Kübrâ” diyenler de vardır.

Necmeddin-i Kübrâ hayatının en değerli yıllarını medreselerde müderrislerle birlikte geçirirken Hive’ye yakın bir şehirde Ahmed Yesevî Yesi/Türkistan’da kurduğu dergâhta insanlara bir başka konuyu anlatıyordu. Daha çok yeni Müslüman olmuş ve olmakta olan Türkmenlere imanı, İslam’ı ve ihsanı öğretiyordu. Onlara bazen ayet, bazen hadis, bazen da kendi “hikmet”lerini okuyordu:

*Kul Hace Ahmed Hak sözünü söyledi ötdi
Aynelyakin, tarikatta bozlap ötdi
İlmelyakin, şeriatını közlep ötdi
Hakkalyakin, hakikatdın aydım mena*

*Heyhat, heyhat saadettür ol Mustafa
Heyhat, heyhat ganimetdür ol Mustafa
Heyhat, heyhat inayettür ol Mustafa
Kimler için keldi Resul bildingiz mi?*

*Tarikatga siyasetliğ mürşid gerek
Ol müşide itikatlığ mürşid gerek
Hizmet kılıp pi rızasın tapmak gerek
Mundağ âşık Hakdın uluş alar imiş*

Bu yıllarda Necmeddin-i Kübrâ tasavvufî konulara ilgi duyması bir tarafa, karşı çıkıyordu. Mutasavvıfların sesli zikir meclisleri gibi bazı davranışlarını, vahdet-i vücud gibi bazı düşüncelerini sivri buluyor ve mevcut kültürüyle reddediyordu.

Yaşı otuz beşe yaklaştığında medrese ilimlerinde zirveyi yakalayan bu şahsa çevresi büyük bir ilgi ve sevgi gösterirken Necmeddin Ahmed kendi iç dünyasıyla yüzleşiyordu. İçinde uzun zamandır varlığını hissettiği bir ses ona bir şeylerin eksik olduğunu söylüyordu. Medresenin, kitabın ve kalemin tatmin etmediği bu “ses”e ciddi olarak kulak verdi. Ve yeni bir “yolculuk” kendini gösterdi.

Dizful şehrinde misafir olarak bulunurken rahatsızlandı, dostları onu İsmail Kasrî’nin dergâhına götürdü. Gece başlayan sesli zikir/sema meclisi Necmeddin-i Kübrâ’nın rahatsızlığını biraz daha artırdı. Fakat zikrin sonunda gelen huzur hali beklenen kararın verilmesine sebep oldu. Ertesi gün İsmail Kasrî’ye gidip intisab etti ve

bundan sonraki “yolculuk”ların onun rehberliğinde olacağını kabul etti.

İsmail Kasrî kısa bir süre içinde yeni müridinin ilgi, bilgi ve tecessüslerini kavradı. Daha sıhhatli bir gönül eğitimi için onu Ammâr-ı Yâsir Bitlisî’ye gönderdi. Bu dergâhta sergilediği bazı davranışlar Kasrî’yi haklı çıkardı. Necmeddin-i Kübrâ medrese ilimlerinin kendisine verdiği “hava”dan kurtulamamış, kibrin tehlikeli sahillerinden ayrılamamıştı.

Bu sefer Kahire’nin yolu görünüyordu. Ele avuca gelmez dervişin sükûnet bulması için Ruzbihân-ı Mısrî’nin himmeti ve hizmeti isteniyordu. İstenen hâsıl oldu. Tekrar Ammâr-ı Yâsir’in yanına döndü.

Mürşidler arasındaki Tebriz’li Baba Ferec de bu Kübrevî sofrasında “tuz”u olanlardan biridir. “Mürid alışverişi” yeni bir şey değildi. Mürşidler müridlerinin iç dünyalarının “fotoğrafi”ni çektikten sonra gereğini yapmakta yetersiz kalabilecekleri an, onu başka yerlerdeki meslektaşlarına göndermekte hiçbir tereddüt göstermemişlerdir. Burada önemli olan kişinin yetişmesidir, şu veya bu dergâhta yetişmiş olması önemli değildir. Çünkü her mürşid her kabiliyeti gereği gibi yetiştiremeyebilir.

Kübreviyye Silsilesi

Hz. Peygamber’den Kübrâ’ya ulaşan “üstadlar zinciri”nde 12 imamın sekizi yer almaktadır.

Hz. Muhammed

Hz. Ali

Hz. Hasan

Hz. Hüseyin

Zeynelâbidin

Muhammed Bâkır

Cafer Sâdık

Musa Kâzım

Ali Rızâ

Marûf Kerhî

Serî Sakatî

Cüneyd Bağdâdî

Ebû Ali Ruzbârî

Ebû Osman Mağribî

Ebû Kâsım Gürkânî

Ebû Bekir Nessâc

Ebü'n-Necîb Sühreverdi
Ammar Yâsir / Rûzbihân Baklî / İsmail Kasrî
Necmeddin-i Kübrâ

Necmeddin-i Kübrâ'nın yaşı kırka yaklaştığında medrese ve tekke ilimlerinin tevhidini yapmış, seyr ü sülûkunu tamamlamış, kâmil bir mürşid olarak tekrar Harezmi'ye dönmüştü. Dergâhında öğrendiklerini öğretmeye, tecrübelerini aktarmaya, anladıklarını anlatmaya başladı.

Türkistan bölgesinin en meşhur sufilerinden birisi olan Ahmed b. Ömer, ikinci lakâbını aldı; Şeyh Veli-Tıraş: Veli yetiştiren şeyh, Allah dostu yetiştiren mürşid. Onu şeyh-i kebir = büyük şeyh diye kaydeden kaynaklar da vardır. Sovyet döneminde ise Köhneürgeç'teki türbenin adı “Şeyh Kebir Ata”dır. *Fevâihu'l-cemâl*'de naklettiğine göre İskenderiye'de iken Hz. Peygamber'i rüyasında görmüş ve Kübrâ'ya “Ebu'l-Cennâb” (dünya ve ahiretten kaçınan) diye hitap etmiştir.

Bazı Düşünceleri

Tasavvufî yolculuğun esaslarına *Fevâihu'l-cemâl*'in ilk satırlarında üçlü bir tasnifle temas etmektedir. Böylece Kübreviyye'nin önem verdiği konular gündeme gelmektedir:

1. Yavaş yavaş gıdaları azaltmak. Yeme içmeyi azaltmak ruhun hürriyete kavuşması için şarttır.
2. İradeyi şeyhe teslim etmek. Mürid çocuk gibidir, ne yapacağını bilmez. Yolun tecrübesine sahip değildir. Mürşidin tecrübesine teslim olmalıdır.
3. “Cüneyd-i Bağdâdî'nin tarikatı” olarak bilinen sekiz esasa uymak. Devamlı abdestli olmak/ Devamlı oruçlu olmak / Devamlı susmak / Devamlı halvette bulunmak / Devamlı zikretmek / Devamlı şeyhle rabîta halinde olmak /Devamlı olarak akla gelen şeyleri unutmak / Allah'tan gelen şeylere itiraz etmemek.

Kübrevî dergâhında feyizli ve bereketli gönül alışverişleri devam ederken –yukarıda işaret edildiği gibi- İslam dünyası büyük bir afetle karşı karşıya kaldı: Moğol istilasası. Türkistan, İran, Ortadoğu ve Anadolu'yu derinden yaralayan bu “Celâlî Tecelli” İslâm kültür ve medeniyetinin yol haritasını derinden sarsmış ve parçalamıştır.

Necmeddin-i Kübrâ'nın bu zulüm karşısında takındığı tavır dikkat çekicidir. Müridlerini daha emin bölgelere gönderdikten sonra kendisi harp meydanına gitmiş ve putperest Moğollarla dişe-diş mücadele etmiştir.

Son anlarını tarihçiler şöyle naklediyor: Moğol askerini saçından yakalayan Kübrâ, bir üçüncü kişinin kılıç darbesiyle şehid olurken hiç kimse elini açıp askerini saçını kurtaramamıştır. Nihayet saçın kesilmesiyle hedeflerine ulaşabilmişlerdir. Bu olayı anlatan Farsça şiirin son beytinin Türkçe'si şöyledir:

Bir elden nûş edip iman şarabın

Bir elde perçem-i kâfir tutarlar

Şehâdetine düşürdüğümüz tarih şöyledir:

O bizim pirimiz

Gönlüdür evimiz

Vefatın söylüyor

“KÜBRÂ ŞEHİDİMİZ”

Na'şî harap olan Dergâh'a defnedilmiştir. Daha sonra kabir ve dergâh külliye haline gelmiştir. Günümüze ulaşan türbe Türkistan bölgesinin en çok ziyaret edilen mekânlarından biridir.

Diyanet İslâm Ansiklopedisinin Harizmşahlar maddesini yazan Aydın Taneri makalesini şu cümlelerle bitiriyor:

“Harezşahların yıkılması Türk ve İslâm âlemine çok şeyler kaybetti. XII. Yüzyılın ikinci yarısında İslâmiyet, Harezşahlar'a komşu bölgelerden Asya içlerine doğru yayılmaktaydı. Başta Ahmed Yesevî olmak üzere Türk mutasavvıflarının gayretleri çeşitli boylar arasında meyvelerini vermeye başlamıştı. Kanglı, Kıpçak ve Kimekler İslâmiyet'i kabul ettikleri takdirde Türk-İslâm medeniyetine katkıda bulunabilirlerdi. Fakat Harezşahların Moğol istilası karşısında yıkılması bu imkânı ortadan kaldırdı. Çok sayıda Türk Sibiryâ ve Altaylarda tecrid edilmiş bir halde eski hayatlarını sürdürmeye mahkûm oldu. Ayrıca Maverâünnehir ve Harezşah'deki ilim ve edebiyat hayatı da sona erdi. Birçok âlim ve edip ülkesini terk edip Hindistan, Suriye, Mısır ve Anadolu'ya kaçmak zorunda kaldı” (DİA, XVI/231).

Necmeddin-i Kübrâ Türkistan'daki insanların dinî hayatlarına yön verirken şeriat, tarikat, hakikat dengesine özellikle dikkat etmiş, tartışmalı konulara girmeden rehberliğin gereklerini yerine getirmiştir:

“Şeriat gemi gibidir, tarikat deniz gibidir, hakikat inci gibidir. Kim inciyi elde etmek isterse gemiye biner, denize açılır ve inciyi elde eder. Bu sıralamaya uymayan inciye ulaşamaz.”

Mâide suresinin 54. âyetinde yer alan ve melâmî tavrı anlatan “...kınayanın kınamasından korkmazlar...” ifadesini naklettikten sonra şöyle devam ediyor: “Ashâb'a bak bir de ondan sonrakilere bak! Aralarında bir benzerlik var mı? Bununla beraber Peygamberimiz bir

hadisinde şöyle buyurmuştur: “Ümmetim yağmur gibidir. Öncesi mi hayırlıdır, sonrası mı bilinmez.” (Tirmizî, Edeb, 81)

Zikirle ilgili âyet ve hadîslere temas ettikten sonra sözü kalp gözüne getiriyor: “Zikir bir nurdur. Kalbi kapladığı ve hâkimiyeti altına aldığı zaman kalp ile kalp gözlerini de nurlandırır. Böylece daha önce görmesine engel olan karanlık yerlerde bile eşyayı bu kalp gözü ile görebilir. Nitekim ölüm döşeğinde olan bir kimse yanında hazır olanların göremediklerini görebilir. Bu konuda Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: “İşte senden perdeyi kaldırdık. Bugün gözün ne kadar keskindir.” (Kâf, 50/22)

Necmeddin-i Kübrâ havâtır-ı nefis olarak bilinen nefsin mesaj ve telkinlerini açıklarken şöyle diyor: “Müridlere gelen havâtırın en şiddetlisi budur. Çünkü nefis insanın iç dünyasının kralı gibidir. Ordusunu ise şehvet, hevâ, heves, hayvanî ruh meydana getirir. Mürid ise o anda kördür, tehlikeleri göremez. İyi ile kötüyü birbirinden ayırt edemez... Nefis insanî bünyede, domuz hırsı, köpek düşmanlığı, panter kızgınlığı, kurt fesadı, tilki hilesi, maymun ihtirası, eşek şehveti, öküz arzusu, şeytan hilesi ve hased ateşi ile dolu olarak bulunur.”

İşte onun bir tavsiyesi: İhlaslı ol dostum. İhlaslı olduğunda kesinlikle kendini ihlas makamında görme! Çünkü bu ihlasın için bir şüphe ve şâibedir. Böyle yaparsan şeytan iç dünyana girme fırsatı elde eder.

İşte onun bir tespiti: Şevk mahabbetin başlangıcıdır. Mahabbetin sonu aşkın başlangıcıdır... Aşk ise insanın içini ve ciğerini yakan bir ateştir. Akli şaşkın kılar, yanıltır, gözü kör eder ve iştme duyusunu giderir. Büyük korkuları insana küçük gösterir. İnsanın boğazını sıkır... Vuslat ise aşk ateşini söndürür.

Türkistan merkezli bu mesajlar, bölge insanlarına yeni bir ufuk açmış, dinî hayata yeni bir coşku getirmiş, aşk ve mahabbet merkezli bir dünyanın temellerini atmıştır. Bir taraftan Yesevî dervişleri, diğer taraftan Nakşibendî dervişleri ile beraber bölge insanının iç dünyası mamur hâle getirilmiştir. Bu tohum o kadar güçlü olmuş, bu gayretin kökleri o kadar derinlere inmiştir ki, bin yıla yaklaşan süre içinde hayatiyetini hiç kaybetmemiştir. Bugün bölge insanı Ahmed Yesevî, Bahâeddin Nakşibendî ile birlikte Ahmed b. Ömer’i de tanımakta ve anmaktadır.

Kübreviyyenin Pîrî

*Köhneürgeç şehrinde cennetten köşedir bu
Necmeddin-i Kübrâ'nın kabr-i şerifidir bu
Gelenler dua okur gidenler ağıt yakar
Kübreviyyenin piri Türkistan şeyhidir bu
Usûlu'l-aşeresi ve Fevâihu'l-cemal
Asırlardır veriyor insana huzur, kemâl
Risâle ile'l-hâim ve Adâbu's-sûfiye
Zaman eskitemiyor bir başka hikmettir bu*

*Muhabbet neşvesini Çin'e kadar taşıyan
Dinin aşk boyutunu tam tamına yaşayan
Her şeye rağmen bu ses bugün de capcanlıdır
Ders almalı insanlar çok mühim bir derstir bu*

Eserleri - Müridleri

Necmeddin-i Kübrâ eli kalem tutan suffilerdendir. Dört eseri asırlardan beri insanların ruh eğitimine, dervişlerin gönül terbiyesine hizmet etmektedir. Bu eserleri kısaca tanıyalım:

1. Usûlü'l-Aşere

En yaygın eseri olan *Usulû'l-Aşere* gönül eğitiminin on esasını açıklayan üç-beş sayfalık küçük bir eserdir. Eserin ilk cümlesi çok meşhurdur: “Allah’a ulaşan yollar yaratıkların nefesleri sayısındadır”.

Eserin girişinde Müslümanlar dinî hayat yönünden üçlü bir kategoriye ayrılmışlardır:

1. Tarîk-i Ahyâr: İbadet ve amel-i salih ile dindarlığı gerçekleştirenler.
2. Tarîk-i Ebrâr: Riyazet ve mücadele ile iç dünyalarını imar ve ihya edenler
3. Tarîk-i Şuttâr: Aşk ve cezbe ile yolculuğunu tamamlayanlar. Bu yolun on temel esası var: Tevbe, Zühd, Tevekkül, Kanaat, Uzlet, Zikir, Teveccüh, Sabır, Murakabe, Rıza.

Bu tasnif daha sonraki yüzyıllarda tasavvuf dünyasında çok yaygınlık kazanmıştır.

Ali Hemedânî, *Usulû'l-Aşere*'yi Farsça'ya tercüme etmiştir. *Usulû'l-Aşere*'nin Türkçe'ye tercüme ve şerhleri varsa da bunların en meşhuru İsmail Hakkı Bursevî'nin şerhidir. Bursevî *Ruhu'l-Beyân* isimli tasavvufî tefsirini de kaleme alırken *Te'vilât-ı Necmiye*'den çok istifade etmiş yer yer iktibaslar yapmıştır.

Bursevî'nin vefat ettiği yıl dergâhında tamamladığı *Şerh-i Usûl-i Aşere*'nin son cümlesini biz de tekrarlayalım: “Allah’a hamdolsun! Bu şerh Şeyh İsmail Hakkı'nın kaleminden 1137 (1725) yılında Bursa’da Cami-i Lâmi’i Muhammediye’ye bitişik olan kütübhane’de tamamlandı. Bu sofradan tadanlara, zevk alanlara afiyetler, bu şerbetten nûş edenlere sıhhatler ola...”

Şerh İstanbul’da üç defa basılmıştır.

2. *Risâle İle’l-Hâim*

Rabbânî huzura çıkabilmek için zahirî ve Bâtınî temizliğin gerekliliğine işaret eden Kübrâ, bunun için de “on”lu bir sisten önermektedir: Tahâret, Halvet, Susmak, Oruç tutmak, Zikir, Teslimiyet, Hatıra bir şey getirmemek, Kalbi şeyhe bağlamak, Mecburiyet halinde uyumak, Yemede ve içmede orta yolu izlemek.

Necmeddin-i Kübrâ tarafından Farsça’ya çevrilen eserin Türkçe tercümesi Mustafa Kara tarafından yapılmıştır (*Tasavvufî Hayat* içinde, İstanbul, 1980)

İlk satırları şöyle: Bu Risâle şu nitelikteki kimseler içindir: “Kınayanların kınamasından korkar, hayrette kalır, kalbi ile tasavvuf yolunu istediği hâlde bedeni ile kaçar.”

3. *Adâbu’s-Sûfiyye*

Tasavvufî yolculuğun adâb ve erkânıyla ilgili olarak açıklanan esaslar şunlardır: Hırka giymek, Oturmak, Kalkmak, Dergâha giriş, Misafiri karşılamak, Semâ meclisine katılmak, Yolculuk. Eser Türkçe’ye çevrilmemiştir. (Süleymaniye Kütüphanesi, Şehid Ali Paşa Ktp. No: 1188, 58b).

Açıkça görüldüğü gibi Kübreviyye’nin piri bu üç eserinde riyâzet ve mücâhede hayatının (olmazsa olmaz) esaslarını tek tek ele almakta, ayet, hadis ve kendi şahsi tespit ve müşahedeleri ışığında açıklamaktadır.

Bu esaslara titizlikle uyan mürşidinin ikaz ve uyarılarına teslim olan dervişler gönül eğitimini tamamlamakta, makamları salimen kat ederek (menzil-i maksûda) ulaşmaktadırlar.

Bu esaslar açıklanırken dikkat çeken bir konu da yemek, içmek, oturmak, kalkmak gibi maddi konuların manevi hayat için ifade ettiği önemdir. Bu tasavvufî hayatın bir (disiplin) hayatı olduğunu göstermekte adâb-ı muaşeret, insanlarla ilişkiler öne çıkarılmaktadır.

4. *Fevâihu'l-Cemâl*

Bir dervişin gönül gözüyle görebileceği konuları, mana âleminde müşahede edebileceği gerçekleri anlatan *Fevâihü'l-Cemal* ve *Fevâtihu'l-Celal* tasavvuf klasiklerinin en dikkat çekici olanlarından biridir. Bir başka ifade ile tasavvuf psikolojisinin ince konularını bir dervişin kaleminden nakleden bir eserdir. Bu uslubla kaleme alınan tasavvufi eserlerin sayısı çok azdır.

Mustafa Kara tarafından Türkçe'ye (1980) Paul Ballanfand tarafından Fransızca'ya çevrilmiştir (2002). İlmî neşrini ise Fritz Meier yıllar önce yapmıştır (Wiesbaden 1950). Kübreviyye ile ilgili çalışmalar yapan bir başka Batılı da M. Molé'dir.

Eserde şu terimler üzerinde durularak dervişlere yol gösterilmektedir: Müşahede / Zikir / Hatır / Zevk / Teklif düşer mi / İstiğrak / Nefis / Fenâ /Aşk / İstihlâk / Vuslat / Hâl / Makam / Vakit / Raks / Sema / Humûd / Cümûd / Hüviyet / Hüzün / Gaybet / Hırka / Veli / Sekr / Tevekkül.

Necmeddin-i Kübrâ'ya nispet edilen *Aynü'l-hayât* veya *Te'vilât-ı Necmiye* diye bilinen tasavvufi tefsir Necmeddin Dâye'ye aittir. Bu konuda Mehmet Okuyan'ın eserinde geniş bilgi vardır.

Halifeleri, İkinci Ve Üçüncü Nesil

Necmeddin-i Kübrâ, Kübreviyye'nin tohumlarını attıktan sonra her insan gibi o da âlem-i cemâle intikal etti. Geriye iki tür "tohum" ve meyveleri kaldı. Eserler ve müridler.

Onun dergâhında onun sesi ve nefesiyle yetişenler, nöbeti devraldıklarında onlar da iki çeşit tohum ekmeye devam ettiler. Böylece Kübrevî mektebi yapılmaya, yapılanmaya, gönül merkezli bu sada Köhneürgeç'ten Doğu'ya, Batı'ya, Güney'e, Kuzey'e yayılmaya başladı. Dervişlere yeni dervişler, risalelere yeni risaleler ilave edildi. Kübreviyye'ye mensup gönül mimarlarının en kıdemlileri ve bazı eserlerini kısaca şöyle tanıtmak mümkündür.

Necmeddin Dâye

573/1177'de Rey'de doğdu. Bunun için Necmeddin Razî olarak da bilinir. Tahsil ve terbiye için Horasan bölgesinden başka Mısır, Hicaz, Azerbaycan, Bağdad gibi yerleri dolaştı.

Harizm'de Necmeddin-i Kübrâ ile tanıştı ve onun sohbet halkasına katıldı. Seyr u sülûkunu tamamladıktan sonra Moğol afetiyle birlikte bölgede kalamayacağını anladı ve Anadolu'ya yöneldi. Erbil ve Diyarbakır yoluyla mürşidinin şehid olduğu sene

Kayseri'ye ulaştı. Ünlü eseri *Mirsâdü'l-İbâd*'ı 1223'te Sivas'ta Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad'a takdim etti. Erzincan üzerinden Bağdad'a gitti. Bir müddet de Tebriz'de bulunan Necmeddin Dâye 654/1256 yılında Bağdad'ta vefat etti.

Kübreviyye'nin Anadolu'daki bu ilk temsilcisinin önemli eserleri de vardır:

1. *Mirsâdü'l-'ibâd mine'l-mebde' ile'l-meâd*: Farsça kaleme alınan tasavvuf klasiklerinden biridir. Bütün İslam dünyasında tanınan ve okunan eserlerden biridir. Farklı dillere yapılan tercümeleri de bunun şahididir.

a. Karahisarlı Kasım: Türkçe. 1422. II. Murad'a ithaf edilmiştir.

b. Wu Zian: Çince, 1670. *Guzihen Yaodao* adıyla yapılmıştır.

c. Hamid Algar: İngilizce. *The Path of God's Bondsmen from Origin to Return* (New York, 1982)

d. Neşr: Muhammed Emin Riyâhî, Tahran 1352.

2. *Bahru'l-hakâik ve'l-ma'ânî*: Bağdad'ta bulunduğu yıllarda hazırladığı tasavvufi bir tefsirdir. Zariyat suresine kadar yapılan tefsiri daha sonra Alâeddin-i Simnânî tamamlamıştır. Başka eserleri de vardır. (DİA, XXXI)

Mirsâdü'l-'ibâd'ın tesirini göstermesi açısından Simavlı Abdullah İlähî'nin tavrı önemlidir:

Tasavvufî terbiyesini Semerkand'da Ubeydullah Ahrar'ın yanında tamamlayan Abdullah-ı İlähî Balkanlar'da Vardar Yenicesi'nde 1491'de vefat etmiştir. Nakşibendiye'nin Anadolu ve Rumeli'deki ilk temsilcilerinden biri olan İlähî, *Meslekü't-tâlibîn* adlı eserinde müridlerin dikkat etmesi gereken özellikleri sıralarken Mirsad'dan hiç ayrılmamış ve isim vererek aynen iktibas etmiştir.

1. Tevbe
2. Zühd
3. Tecrid
4. İtikat
5. Takva
6. Sabır
7. Mücahede
8. Secaat
9. Bezl-İsar-Cömertlik
10. Murüvvet
11. Sıdk
12. İlim

- 13.Niyaz-Tazarru
- 14.Ayyarlık (Yiğit, Gözüpek)
- 15.Melâmet
- 16.Akıl
- 17.Edeb
- 18.Hüsn-i hulk (iyi ahlak)
- 19.Teslim
- 20.Tefvîz (İşi Allah'a havale etmek)

Bu aynı zamanda Türkistan'da doğan bir dervişin Anadolu'da Farsça olarak kaleme aldığı bir eserin Türkçe olarak Balkanlara aksetmesi, Selânik'e ulaşmasıdır. Bir başka ifadeyle Kübrevî kültürünün Buhara, Bosna, Bursa hattında varolması, yaygınlaşmasıdır.

Mecdüddin Bağdâdî

556/1161'de Bağdad'da veya Harizm'de doğmuş Necmeddin-i Kübrâ'nın yanında tasavvufî terbiyesini tamamladıktan sonra Kübreviyye'nin en meşhur temsilcilerinden biri olmuştur. Vefatının sebebi ve yılı tartışmalı olduğu gibi kabrinin bulunduğu yer konusunda da farklı rivayetler vardır.

Eserleri

1.*Tuhfetü'l-berere*: Tasavvuf kültürü ile ilgili 10 konu üzerinde durulmuştur. Bir nevi usul-i aşere'dir. Eseri Muhammed Bakır Saidi Farsça'ya çevirmiştir. (Tahran 1368) Fritz Meier Berlin nüshasını neşretmiştir. (*Fevâihü'l-cemâl* içinde, Wiesbaden, 1957).

2.*Selvetü'l-mürîdîn*: Zikrin fazileti ile ilgili kırk bölümlük bir eserdir.

3.*Risâle der Sefer*: Seyr ü sülûka dair bir eserdir. (DİA, XXVII)

Sadeddin Hammûye (v. 650/1252)

Kübrevî düşünceyi bir taraftan Şam'da tanıştığı ve “sonsuz okyanus” dediği İbn Arabî'nin Vahdet-i Vücut anlayışı ile tanıştıran diğer taraftan ehl-i beyt ve on iki imam konusuna önem vererek Şii neşveye yaklaştıran Hammûye, iki önemli şahsiyetin yetişmesine de vesile olmuştur. Bunlardan biri oğlu Sadreddin İbrahim, diğeri ise *el-İnsanü'l-kâmil*, *Keşfü'l-hakâik* ve *Maksad-ı Aksâ* başta olmak üzere pek çok tasavvufî eserin yazarı Aziz Neseffî'dir. *el-Mısâh fi't-tasavvuf* adlı eserinde hurûfî kültürün izlerine rastlanır.

Radıyyüddin Ali Lala (v. 642/1244)

Kübrâ ve halifesi Bağdadî'den feyz alan bu Gazneli dervişin müridi Cemâleddin Ahmed Gurrânî, onun da müridi Nureddin İsferyîni'dir. Bu derviş de Moğol yöneticilerle yakın ilişki kurup Müslüman olmaları için gayret göstermiştir.

717/1317'de vefat eden İsferyîni'den sonra Kübreviyye, Nuriyye ve Rukniyye adıyla iki kola ayrılmıştır. Rukniyye kolunun piri pek çok esere imza atan İbn Arabî'nin bazı görüşlerine tenkid yönelten Alâüddevle Simnânî'dir.

Alâüddevle Simnânî (v. 736/1336)

1261 yılında Simnan'da doğan, 1336'da aynı yerde vefat eden Alâüddevle Simnani Kübreviyye'nin en büyük temsilcilerinden biri olup tasavvufî terbiyesini Bağdad'ta Nureddin İsferyîni'nin yanında tamamlamıştır. Pek çok esere imza atan Simnani'nin yaptığı mühim işlerden biri de müridlerinden Ahi Ali Dostî'yi Ali Hemedânî'yi yetiştirmekle görevlendirmesidir. (DİA, II)

Ali Hemedânî (v. 787/1385)

Faaliyet merkezi olarak Keşmir bölgesini seçen ve Hinduları İslama davet etmek için gayret gösteren Ali Hemedânî yöneticilere yol gösteren *Zâhîretü'l-mülûk* başta olmak üzere pek çok eser kaleme alan bir Kübrevî dervişidir. En meşhur müridi olan İshak Huttalanî'den sonra Şii neşveyi benimseyen Nurbahşiyye ve Zehebiyye kolları oluşmuştur.

Baba Kemal Cendî (v. 787/1385)

Türkler arasında “Şeyh Baba” diye meşhur olan bu Kübrevî dervişinin en meşhur müridi Kaşgar'lı Kemâleddin Musaffevî'dir. Türkistan'ın Yesi şehri müftüsü Mecdüddin Ahmed Mevlana onun halifesi olup mühim şahsiyetler yetiştirmiştir.

Bu koldan gelen Kemâleddin Harizmî (v. 836/1433) *Mesnevî*'ye *Cevâhirü'l-esrâr* adıyla şerh yazdığı gibi Harizm Türkçesiyle kaleme aldığı Kasîde-i Bürde şerhini Özbek sultanı Ebü'l-Hayr'a ithaf etmiştir.

Daha sonraki asırlarda Ahmed Cavapurî vasıtasıyla Hindistan'a ulaşan Kübreviyye, Abdulahad-ı Sirhindî'den oğlu İmam-ı Rabbânî'ye uzanacak, böylece tesiri günümüze uzanacak olan Kübrevî-Nakşî beraberliği başlayacaktır.

Hüsameddin Bursevî, (v. 1042/1632) *Mühimmâtü'l-Mü'minîn* adlı eserinde daha renkli bir bilgi vermekte ve Geyikli Baba'nın silsilesini Baba Kemal Cendî ile Kübrâ'ya ulaştırmaktadır.

Seyfeddin Baherzî (v. 658/1259)

Mürşidi Necmeddin-i Kübrâ tarafından Buhara'ya gidip dergâh kurmakla görevlendirilen Baherzî, Moğollarla yakın ilişki kurarak bazı üst düzey yöneticilerinin Müslüman olmasını temin eden dervişlerden biridir. Kübreviyye'nin önemli kollarından biri olan Baherziyye'nin de pîridir. Aynı aileden gelen Yahya Baherzî'nin *Evrâdü'l-ahbâb* adlı eseri bu gelenekle ilgili önemli bilgi ve belgeleri ihtiva etmektedir. Bu aile XIX. yüzyıla kadar tesirini sürdürmüştür.

Daha sonraki yıllarda Buhara'da Baherzî dergâhını ziyaret eden İbn Battuta, misafirlerin Farsça ve Türkçe şiirlerle karşılandığını kaydedecektir. (I/259, tercüme, Sait Aykut).

Biz de bu geleneğe uyararak Necmeddin-i Kübrâ'nın Sefyeddin Baherzî'yi halvetten çıkarırken kendisine hitaben söylediği Farsça beyti ve Bursalı Lâmiî Çelebî'nin (v. 938/1531) Türkçe tercümesini aktarıyoruz:

*Menem âşık mera gam sazvarest
Tû ma 'şûkî tora be-gam çe kârest*

Benim âşık banadır derd ü gâm u hû

Çü sen ma 'şûksun sana bâri ne kaygu (Nefehâtü'l-üns, 487)

Necmeddin-i Kübrâ'dan ve halifelerinden feyz alanların sayısını çoğaltmak mümkündür. Çünkü yetiştirdiği insanlarla ilgili verilen rakamların en küçüğü altmıştır. Bazı kaynaklara göre kendisi gibi Moğol istilasında şehid olan *Tezkiretü'l-Evliyâ* ve *Mantuku't-Tayr* müellifi Feridüddin-i Attâr onun mürididir. *Nefahâtü'l-Üns*'ün yazarı Molla Câmî'ye göre Mevlânâ'nın babası Bahauddin Veled de ondan feyz almıştır (s. 65). Buradan hareket eden bazı yazarlar Mevleviyye'yi Kübreviyye'nin bir kolu olarak görmüştür. Şu bilgi de buraya ilave edilebilir. Seyfeddin Baherzî küçük oğlu Mazharüddin Muhammed'i hürmetlerini sunmak üzere Mevlânâ'ya göndermiştir.

Yunus Emre (v. 720/1320) ölüm konusunda ders veren on altı beyitlik bir şiirinde Şeyh Necmeddin ile Mevlânâ'yı aynı beyitte buluşturmuştur:

*Fakih Ahmed Kutbuddin Sultan Seyyid Necmuddin
Mevlânâ Celâleddin ol kutb-ı cihan k'anı*

Karabağlı Nigârî (v. 1303/1880) ise onu Şah-ı Nakşibend ile beraber zikreder.

*Nimnigeh u yek nefes âşık-ı şeydâlara
Yâ şah-ı Nakşibend u yâ Sultan-ı Kübrevî*

XXX

Bizim Mürşidimiz

*Hive'de doğarız düşmanı kovarız
Bizim Mürşidimiz Şeyh Necmeddin'dir
Buhara yerimiz gider geliriz
Bizim mürşidimiz Şeyh Necmeddin'dir*

*Ellerimiz ile gönlümüz açık
İsteyenler gelsin soframız açık
Edeb temel bizde hiç yoktur kaçık
Bizim mürşidimiz Şeyh Necmeddin'dir*

*Taşkent'ten gideriz Bağdad Bursa'ya
Kimi zaman Herat bugün Bombay'a
Kazan'dan aşarız bazen Bosna'ya
Bizim mürşidimiz Şeyh Necmeddin'dir*

*Mührümüzü bastık Necmeddin, Mecdüddin
Başı yola koyduk Sadeddin, Seyfeddin
Baba Kemal ile Radiyyüddin
Bizim mürşidimiz Şeyh Necmeddin'dir*

Buhara'dan Bursa'ya Kübreviye'nin Yayılışı

Kübreviye'nin oluşum tarihini Necmeddin-i Kübrâ'nın 580/1184 tarihinde mürşid olarak Harizm'e dönüşüyle birlikte başlatmak mümkündür. Kırk yıla yakın bir süre insan yetiştiren ve eser veren Kübrâ'nın şehâdetinden sonra mürid ve halifelerinin gayretleriyle tarikat bölgenin en yaygın tasavvuf mekteplerinden biri olmuştur.

Tarikat bir taraftan Hindistan, Anadolu ve Irak'a uzanırken diğer taraftan Uzakdoğu ve Çin'de yaşayan Müslümanlarca da benimsenmiştir. Halk inançlarına göre Cava'nın dokuz velisinden biri

olan Sunan Gunung Cati, seyr-u sülûkunu bizzat Kübrâ'dan tamamlamıştır.

Seyfeddin Beharzî'nin müridi Burhaneddin Buhârî ile Çin'e ulaşan Kübrevî kültürünün bölgedeki varlığını gösteren en önemli belge ise *Mirsâdü'l-İbad*'ın 1670 yılında Wu Zixian tarafından, Aziz Neseffî'nin (v. 700/1300) *Maksad-ı Aksâ*' isimli eseri ise She Yün-Shan tarafından 1679 da Çince'ye çevrilmiş olmasıdır.

Bu kültür XVII. Yüzyılda Türkistan'dan bölgeye intikal eden Muhyiddin'in gayretleriyle hayatiyetini sürdürmüş, Dawantou bölgesinde kurulan dergâha kendisinden sonra oğlu Aiheimaiti'nin postnişin olmasıyla daha geniş bir kitleye ulaşılmıştır. Düşmanlarının şikâyeti üzerine hapse atılmış, vefatından sonra yapılan türbesi 1928 yılında yıktırılincaya kadar bölgenin en meşhur ziyaretgâhı olmuştur.

1917'de başlayan ve bir asra yaklaşan Sovyet döneminden sonra Türk dünyasındaki insanlar hâlâ Allah, Muhammed isimlerini unutmadılarsa bu güzellikte bölgenin ana tarikatları Yeseviyye, Kübreviyye ve Nakşibendiyye'nin payı büyüktür. Bölgedeki tarikatların fonksiyonlarını inceleyen iki yetkili isim, Alexandre Bennigsen ile Chantal Lemercier'dir. Rusya'daki tarikatları ele alan eserleri Osman Türer tarafından tercüme edilmiş "*Sufi ve Komiser*" adıyla 1988'de yayınlanmıştır.

XIII ve XIV. yüzyıllarda İslâm dünyasının değişik coğrafyalarına ulaşan Kübreviyye daha sonraki asırlarda yayılma hızını kaybetmiştir. Mesela, XIII. Yüzyılda Necmeddin Dâye ile Anadolu'ya, Selçuklu ülkesine ulaşan bu kültür, Kübreviyye adıyla bir tarikata dönüşmemiş, XIV. yüzyılda Bursa'ya giden Emir Sultan da aynı tecelli ile yüzleşmiştir. Yesevîliğin de kaderi Anadolu ve Balkanlar için aynıdır. Yani bazı tarikatlar zamanla yayılma ve teşkilatlanma gücünü çeşitli sebeplerle kaybetmekte, bir başka ifade ile diğer tarikatların içinde eriyerek varlığını sürdürmektedirler.

Osmanlılarda müstakil olarak Kübreviyye yaygın değilse de Necmeddin-i Kübrâ ve halifelerinin eserleri tanınmakta ve okunmaktadır. Nakşî gelenekte daha dikkat çekici bir şey söz konudur: Türkistan ve Hindistan bölgesinde Kübrevîlik, Sühreverdilik, Çeştilik ve Nakşibendîlik iç içe olduğundan "Hatm-i Hâce" dualarında bu tarikat isimleri birlikte zikredilmektedir.

XV. yüzyılda Bağdad merkezli Kadirî neşveyi önce Bursa, sonra Bosna'ya taşıyan Eşrefoğlu Rumî ise *Müzekki'n-Nüfûs* adlı eserinin birkaç yerinde Şeyh Necmeddin'den ictibasta bulunmaktadır.

Bütün İslâm dünyasını dolaşarak Şiraz velilerine ithaf ettiği “İslam’ın Mistik Boyutları” isimli eserini kaleme alan Annemarie Schimmel, Kübrâ’nın eser, fikir ve tesirlerini geniş bir şekilde tahlil etmiştir (a.g.e., s. 251 vd)

Yâdigâr-ı Şemsî’de verilen bilgiye göre Diyarbakırlı Açıkbaş Mahmud Efendi (v. 1060/1666) ve Kerküklü Mehmed Emin Efendi’nin (v. 1228/1812) Bursa’da kurdukları Nakşî dergâhlarında zikirler Kübrevî ve Nakşî geleneğiyle birlikte yürütülüyordu (s. 566-567).

Konu ile ilgili geniş araştırmalar yapan Hamid Algar’ın ifadesine göre Türkistan bölgesi bir tarafa 1983’te Çin’de Kübrevî tarikatlarına mensup Müslümanların sayısı on binin üzerindeydi. Bugün, Bakü/Azerbaycan’da Azar Mirza Bey adlı bir şahıs Necmeddin-i Kübrâ’nın ruhaniyetinden feyz aldığı ve Kübrevî şeyhi olduğunu söylemektedir (DİA, XXXII.).

Kübrevî Meşalesi Bursa’da

Bütün tarikatlar, canlı bir varlık gibi zaman içinde gelişimini tamamlamıştır. Aslında “Tarikatın Kurucusu” ifadesi bugün anlaşılan manada doğru değildir. Bir başka ifade ile hiçbir tarikat kurucusu böyle bir organizasyon içinde olmamıştır. Sadece talip olanlara yol göstermiş, düşüncelerini yazmış veya sohbet yoluyla topluma aktarmıştır.

Kurucu pir kabul edilen şahsın vefatından sonra insanlar onun fikirleri etrafında toplanıp aynı geleneği devam ettirmeye gayret etmiş ve zamanla teşkilatlanma, bir araya gelme, bunun için dergâh kurma faaliyeti tarikatlaşmaya giden yolun önünü açmıştır. Bu gelişim çizgisi Kübreviye için de geçerlidir.

Necmeddin-i Kübrâ’nın yanında yetişen birinci nesil ve onların terbiyesinde tasavvuf kültürüyle tanışan ikinci nesil ve diğerleri bu anlayışı önce Türkistan, Hindistan, Çin sonra Selçuklu ve Osmanlı dünyasına taşımış, tanıtmış ve yaymışlardır.

Selçuklular devrinde Kübrevî meşalesini Konya, Kayseri, Sivas ve Erzincan’a ulaştıran Necmeddin Dâye’den bir asır sonra doğan Emir Sultan bu meşaleyi Osmanlı başkentine, Bursa’ya taşımıştır.

Seyyid olan Emir Sultan’ın, Medine’de Ravza-i Mutahhara’yı ziyaret ettiğinde son Peygamber’in kendisine manevî işareti şöyle olmuştur: “Gözünüzün önünde nurdan bir kandil gelecektir. Bunu takip ediniz. Söndüğünü gördüğünüz yerde karar kılınız”.

Uzun yolculuklardan sonra bu mutlu son Bursa ile bütünleşmiştir. Artık Bursa, hem İslâm medeniyetinin ilk şehri olan Medine'ye hem de bu medeniyetin ikinci konağı olan ve Buhârî'nin kaleme alındığı Buhara'ya bağlanmıştır. Buhara-Ravza-Bursa hattı devreye girmiştir. Batha, Buhara, Bursa üçgeni ifadesi de kullanılabilir. Artık Osmanlı'nın önü açıktır. Büyük cihadla küçük cihad tekrar bir araya gelmiştir.

Bizans tarihçisi Ioannec Kananoc Emir Sultan'ın 1422'de II. Murad'ın komutasında yapılan İstanbul kuşatmasına 500 müridiyle katıldığını ve onun işaretiyle ordunun hücumu kalktığını yazmaktadır. (*DİA*, XI/147)

Emir Sultan'ın Bursa'ya taşıdığı “Muhammedî Neşve” o kadar güçlü olmuştur ki ondan feyz alarak gönül dünyasını aydınlatan Süleyman Çelebi 1409 yılında bir dünya klasığına imza atmıştır: *Vesiletü'n-Necât*. Halk arasında *Mevlid* olarak bilinen bu metin altıyüz yıldan beri Allah ve Peygamber aşkını milyonlarca insana anlatmakta ve aktarmaktadır. Değişik dünya dillerine çevrilerek okunduğu gibi Batum'dan Bosna'ya kadar uzanan ve Türkçe bilmeyen Müslüman topluluklarca orijinal diliyle okunduğu da bilinmektedir. Osmanlı toplum yapısının iç örgüsü açısından bu konu üzerinde ayrıca durmak gerekir.

XV. yüzyılda Türkçe Mevlid yazarlarından biri de Gönenli Yahya b. Bahşî olup bu da Emir Sultan'dan gönül terbiyesini tamamlayan dervişlerden biridir.

Emir Sultan ve dergâhı ile bütünleşen bir başka güzellik ise “Erguvan Bayramı” adıyla yapılan bahar şenliğidir. Erguvan çiçeklerinin açtığı günlerde etraf şehirlerden gelen dervişlerle icra edilen bu “fasıl” da kültür tarihimiz açısından çok renkli ve güzel bir manzaradır. (Bkz: *Emir Sultan ve Erguvan*, Bursa, 2008)

Osmanlı asırları boyunca Emir Sultan Dergâhı hep açık kalmış ve insanların gönül terbiyesine hizmet vermiştir. Bu dergâhta hizmet veren mutasavvıfların isimlerini kaydetmek gerekir:

1. Hasan Efendi (Kudüs, 1441)
Müzîlu's-şükûk adlı bir eseri vardır. (Bursa, Ulucamii, Nu. 168)
2. Mahmud Bedreddin Efendi (Ulubat, 1460)
3. Lüfullah Karamânî (Bursa, 1486)
Cenâhu's-sâlikîn isimli bir eseri vardır. (Millî Ktp., Nu: 55)
4. Davud Efendi (1495)
5. Abdurrahman Efendi (1524)

6. Ahmed Efendi (1529)
7. İbrahim Efendi (1537)
8. Lütfullah-ı Sâni (1565)
9. Mustafa Efendi (1578)
10. Ali Efendi (1611)
11. Mehmed Efendi (1649)
12. Mustafa Efendi (1649)
13. İbrahim Çelebi (1667)
14. Mehmed Salih Efendi (1721)
15. Selâmi Ali Efendi (1692)
16. İshak Efendi (1737)
17. Lütfullah Efendi (1747)
18. Mehmed Reşid Efendi (1802)
19. Tayyib Efendi (1808)
20. Ahmed Efendi (1846)
21. Tahir Efendi (1880)
22. Mehmed Emin Efendi (1892)
23. Emin Efendi (1898)
24. Saîd Efendi (1910)
25. Ragib Efendi (1921)
26. Hasan Efendi (1945)
27. Hüsameddin Efendi (1988)

Emir Sultan ile ilgili manzum olarak yazılan en eski ve en uzun methiye Divan şairi Ahmed Paşa'ya (v. 1497) aittir. Altmış bir beyitten meydana gelen *Terci-i Bend*'in tekrar edilen (mükerrer) beytinde Kübrevî dervişi, tasavvuf dünyasının sultanı, Anadolu'ya Allah'ın bir lütfu olarak görülmektedir:

Ey âlem-i velâyete Sultan olan Emir
Vey milk-i Rum'a rahmet-i Rahman olan Emir

Emir Sultan dervişlerinin bir fotoğrafını da Bursalı Aşık Yunus çekmiştir:

Emirsultan dervişleri
Tesbih u senâ işleri
Dizilmiş humâ kuşları
Emir Sultan türbesinde

Vardavî'nin mısralarıyla konuyu toparlayalım:

Emir Sultanım Benim

*Buhara'nın incisi
Ravza'nın temsilcisi
Bursa'nın birincisi
Emirsultanım benim*

*Önce Bağdat ve Mekke
Sonra Karaman Niğde
Orada Bursa işte
Emirsultanım benim*

*Külliyede her şey var
Medrese ve dergâh var
Hamam hâmuşâne var
Emirsultanım benim*

*Yıldırım'la konuştu
Hundi ile buluştu
İç düşmanla vuruştu
Emirsultanım benim*

*Dergâhta sohbeti var
Bir de mahabbeti var
Halka uhuvveti var
Emirsultanım benim*

*Ziyaretçisi boldur
Yolu ise Hak yoldur
Gel de gönlinü doldur!
Emirsultanım benim*

*Evliyalar bir nehir
Ruhaniyetli şehir
Gönüllerde bir seyir
Emirsultanım benim
Işıklarla geldiler
Huzur sükûn verdiler*

*Kibri, kini yerdiler
Emirsultanım benim*

*Şadırvanlarında su
Kumrularda yanık hû
Kalbini yıka ve yu
Emirsultanım benim*

*Dostu Hacı Bayram'dır
Ve Somuncu Baba'dır
Sonra bütün Bursa'dır
Emirsultanım benim*

*Erguvanlar koşuyor
Dervişler de koşuyor
Dostluklar buluşuyor
Emirsultanım benim*

*Güzellikler ülkesi
Emirsultan Tekkesi
Kucaklıyor herkesi
Emirsultanım benim*

*Sohbetinde derinlik
Gönüllerde serinlik
Telvin değil telkinlik
Emirsultanım benim*

*Ters bakanlar ters görür
Kör olanlar ne görür
Görenler onu görür
Emirsultanım benim*

*Her yaştan insanıyla
Yerli, yabancıyla
Doğusu, batısıyla
Emirsultanım benim
İlâhî aşk rehberi
İklimlerin serveri
Tevazuda kemteri
Emirsultanım benim*

*Elimizde çiçekler
Gönlümüzde çiçekler
Yolumuzda çiçekler
Emirsultanım benim*

*Derdinde bakmak lazım
Yerinde görmek lazım
Görmek için göz lazım
Emirsultanım benim*

*Düğünü olan gelir
Sünneti olan gelir
Küçük büyüğü gelir
Emirsultanım benim*

*Ehl-i Beytin sevgisi
O da Allah vergisi
Meveddetin sergisi
Emirsultanım benim*

*Buhara'nın kokusu
Gergef gergef dokusu
Maksudadır koşusu
Emirsultanım benim*

*Vardavî'nin sözü bu
İçi dışı özü bu
Gönülü ve gözü bu
Emirsultanım benim*

Kübreviyye İstanbul'da

Türkistan menşeli Kübreviyye bir taraftan Uzakdoğu bir taraftan İran, Suriye yoluyla Akdeniz sahillerine ulaşmıştır. Selçuklular döneminde Kayseri ve Sivas'ta yaşayan Necmeddin Dâye'den üç yüz, Emir Sultan'dan yaklaşık yüz elli sene sonra Abdüllatif-i Câmî Kübrevî zikrini, Kanûnî Sultan Süleyman'ın huzurunda icra ederek bu "yürüyüş"e farklı bir renk katmıştır. Bu sahneyi bize Nev'izâde Atâyî *Hadâiku'l-Hakâik*'ta tasvir etmektedir. (s. 72)

Câmî, İstanbul'da bir başka güzelliğe de imza atmıştır: Yeseviyye ve Nakşibendiyye dervişlerinden ve Yeseviyye ile ilgili meşhur *Cevâhirü'l-Ebrâr*'ı kaleme alan Hazînî'ye Kübrevî hilâfeti vererek Türkistan bölgesinde iç içe olan bu “üç yol”u Asya ve Avrupa'nın bulunduğu topraklarda bir araya getirmiştir. 963/1556 yılında Harizm'de vefat eden Câmî'nin silsilesi şöyle verilebilir:

Necmeddin-i Kübrâ
Radiyyüddin Ali Lala
Cemâlüddin Ahmed Gurpânî
Nureddin İsferyînî
Alâüddeve Simnânî
Ahi Ali Dostî
Ali Hemedânî
İshak Hottalânî
Abdullah Berzişâbâdî
Muhammed Habuşânî
Abdüllatif-i Câmî

Kübrevî'nin elçisi
Abdüllatif-i Câmî
Gönüllerin bekçisi
Abdüllatif-i Câmî

Tarikatı Kübrevî
Mezhebi ise sünnî
Mihmandarı Kanûnî
Abdüllatif-i Câmî

Sonuç

Necmeddin-i Kübrâ'nın yaklaşık sekiz yüz yıl önce kaleme aldığı *Fevâihü'l-Cemâl*'in son satırları bizim de son satırlarımız olsun:

“Bütün bu anlatılanlar Allah'a yönelmek isteyenler için bir misaldir. Böylece bu zevki tadanların zevki, âşıkların aşkı, ariflerin nuru, sevenlerin aşk ateşi, özlem duyanların sür'ati, vecd halini yaşayanların vecdi, mücadele hayatını yaşayanların, keşf ehlinin meyveleri, dua ve münacatta bulunanların sırlarıyla, kurtuluşa erenlerin üslubunu kavramak mümkün olur.

Bu kitaba –Allah'a yönelenler için bir ibret vesilesi, ihlaslı olanlara da yol göstereyim diye- *Fevâihü'l-Cemâl ve Fevâitihü'l-Celâl* adını verdim.

Lalilâhe İllallah Muhamedürresulullah diyen herkese, bütün Muhammed ümmetine dünya ve ahirette af, afiyet, mağfiret ve rahmet, bütün yaratıklara da hidayet diliyorum.

Allah Kerim, Mennân, Mecîd ve Hannân'dır. Allah'a hamd, seçtiği mümtaz kullarına da selâm olsun!".

Bibliyografya

- Algül, Hüseyin-Azamat, Nihat, "Emir Sultan", *DİA*, XI.
Emir Sultan ve Erguvan, Ed.: Enes Keskin, Bursa 2008.
- Algar, Hamid, "Necmeddin-i Kübrâ", *DİA*, XXXII.
- Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliya*, I-V, neşr.: M.Akkuş-A.Yılmaz, İstanbul 2006.
- Kara, Mustafa, *Tasavvufî Hayat (Kübrâ'nın üç eserinin tercümesi)*, İstanbul 1980.
- Molla Câmî, *Nefahatü'l-Üns*, çev.: Lâmiî Çelebi, neşr.: S. Uludağ-M.Kara, İstanbul 1995.
- Nev'izâde Atâyî, *Hadâiku'l-Hakâik fî Tekmileti's-Şakâik*, (nşr. A. Özcan), İstanbul 1989, II/72.
- Ocak, Ahmet Yaşar, *Evliya Menkıbeleri*, Ankara 1984.
- Okuyan, Mehmet, *Necmeddin-i Dâye ve Tasavvufî Tefsiri*, İstanbul 2001.
- Schimmel, Annemarie, *İslâm'ın Mistik Boyutları*, çev.: E. Kocabıyık, İstanbul 2001.
- Şahinoğlu, Nazif, "Alâüddevle Simnânî", *DİA*, II.
- Şemseddin Mısrî, *Yâdigâr-ı Şemsi/Bursa Dergâhları*, neşr.: M.Kara-K.Atlansoy, İstanbul 1997.
- Tatlıoğlu, Durmuş, "Kübrâ Tarikatının Türkmenistan'daki Etkisi", *CÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 3 (Sivas 1999).